

УДК 339.9; 330.3

А. В. Кудінова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри політичної економії факультетів управління і управління персоналом та маркетингу, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ

## ВИРОБНИЦТВО І СПОЖИВАННЯ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ХАРАКТЕР ВЗАЄМОДІЇ

А. Kudinova,

Ph. D., Associate Professor, Department of political economy of human resources and marketing faculties, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

### PRODUCTION AND CONSUMPTION IN THE GLOBAL ECONOMY: THE NATURE OF THE INTERACTION

**Стаття присвячена модифікації взаємозв'язку між виробництвом та споживанням як провідним фазам суспільного відтворення. В умовах інтеграції та інтернаціоналізації, глобальних змін, появи нових суб'єктів міжнародної економіки, зокрема транснаціональних корпорацій, пропорційність та важливість зазначених фаз починають відігравати ключову роль у визначенні динаміки та характеру соціально-економічного розвитку країни. Зокрема зростання ролі інформаційного сектору у формуванні конкурентних переваг національного виробництва, трансформувало сам процес виробництва у бік підвищення ролі знаннєвої продукції, відповідно, сприяло опануванню країнами-лідерами інноваційної моделі розвитку, експорту не сировинної та "індустріальної" продукції, а патентів та ліцензій, нарощення ними потужного виробничого потенціалу. Проте концентрація високотехнологічного виробництва в провідних країнах не сприяла поширенню аналогічного виробництва в слаборозвинутих країнах, а лише розповсюджувала західні стандарти життя та споживання, що не відповідають економічній базі даного суспільства. Все це неминуче посилює асиметричність світового соціально-економічного розвитку.**

**The article is devoted to modifying the relationship between production and consumption as major phases of social reproduction. In terms of integration and internationalization, global change, new subjects of international economy, particularly multinationals, proportionality and the importance of these phases begin to play a key role in determining the nature and dynamics of social and economic development. In particular the increasing role of information sector in shaping the competitive advantages of domestic production, transformed the manufacturing process in the direction of increasing the role of Knowledge products, respectively, contributed to the capture of leaders of countries innovative development models, do not export raw materials and "industrial" products and patents and licenses, increasing their powerful production potential. However, the concentration of high-tech production in the leading countries did not contribute to the spread of similar production in less developed countries, and distributed only Western standards of living and consumption that do not meet the economic base of the society. This inevitably increases the asymmetry of global social and economic development.**

*Ключові слова: глобалізація, виробництво, споживання, транснаціоналізація, сервізація.  
Key words: globalization, production, consumption, transnationalization, servization.*

#### ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Глобалізація як об'єктивний та неоднозначний процес є одночасно послідовним і асиметричним,

еволюційним і дискретним. Хоча протиріччя сучасного етапу соціально-економічного розвитку між суспільним характером виробництва та приватним характером присвоєння його результатів, між обмеженими ресурсами та необмеженими потребами, між досягнутим рівнем концентрації виробництва та недо-

**Таблиця 1. Країни-світові лідери за обсягом експорту високотехнологічних товарів у розрізі типу товарів , млрд дол. США**

Експорт	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.
Продукція аерокосмічної промисловості				
Світ	62,4	81,9	101,9	176,5
США	39,5	48,7	48,2	44,9
ЕС	39,9	27,7	29,2	31,2
Японія	1,0	1,9	1,6	1,7
Китай	0,4	0,4	0,5	0,8
Фармацевтичні товари				
Світ	44,1	69,3	156,8	285,6
США	14,6	18,6	16,4	15,6
ЕС	47,6	47,5	50,3	44,0
Японія	4,3	4,4	2,9	2,3
Китай	3,5	2,7	2,5	3,9
Комунікаційна продукція				
Світ	150,5	225,2	394,9	506,9
США	13,4	13,1	7,1	9,1
ЕС	16,1	17,2	15,4	9,2
Японія	19,7	13,7	9,5	6,6
Китай	10,2	12,9	28,1	38,5
Наукові пристрої				
Світ	106,8	150,9	236,0	361,4
США	22,4	26,0	19,7	19,1
ЕС	20,0	19,3	21,4	17,6
Японія	22,7	19,8	15,6	11,6
Китай	8,1	9,0	10,6	13,9

Джерело: [1].

статньо розвинутою спеціалізацією, обумовлені самою природою капіталістичної ринкової системи, глобальна фаза розвитку не просто загострила ці суперечності, вона змінила їх характер, виявившись на всіх фазах глобального відтворювального процесу. Зокрема суперечності між глобальним фінансово-олігархічним капіталом та монополізованим сектором, між інтересами глобального капіталу та інтересами "глобального найманого робітника", між найбіднішими та найбагатшими представниками глобального соціуму, і як, це не парадоксально, між виробництвом та споживанням.

До середини ХХ ст. пріоритетною вважалась фаза виробництва, поступово провідного значення стали набувати фаза обміну та фаза споживання. Саме фаза споживання, на наш погляд, сьогодні є домінуючою у визначенні відтворювальних пропорцій, дотримання яких дозволяє наблизитись до "нормального", з точки зору конкретного етапу функціонування суспільного виробництва, рівня соціально-економічного розвитку. Тому проблема взаємодії та взаємовпливу двох провідних фаз суспільного відтворення — виробництва та споживання, є надзвичайно актуальною.

### АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У світовій науці проблему взаємодії виробництва та споживання прийняти розглядати в контексті класичних теорій (наприклад, класичний та неокласичний підходи), аналізуючи або виключно сферу виробництва засобів виробництва (К.Маркс, С.Мочерний) або зв'язок споживання з попитом, пропозицією, інвестиціями (В. Геєць, Дж. Кейнс, А. Маршал, Я. Петренко, П. Самуельсон). Проте проблема трансформації виробничо-споживчих зв'язків в умовах зростаючої інтернаціоналізації, посилення глобальних змін, на наш погляд, досліджена не-

достатньо і потребує змістовного та обгрунтованого вивчення.

### ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є вивчення тенденцій, нових проявів, механізмів взаємодії та взаємозалежності виробництва та споживання як фаз суспільного відтворення, в умовах глобального розвитку.

### ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Модифікація відносин виробництва та споживання обумовлена низкою ключових чинників, одним з яких є поява нового фактору суспільного виробництва — інформації. Унікальність інформації як блага, що може бути всезагальною власністю (в процесі трансляції інформації, її обміну, ніхто нічого не втрачає, а всі тільки збагачуються інформацією, кожний індивід стає її власником), зростання вагомості інформаційного сектору у формуванні конкурентних переваг національного виробництва трансформували безпосередньо сам процес виробництва (наприклад, у 2010 р. глобальний обсяг доданої вартості, створеної знаннєво- та технологічно місткими індустріями, досягнув 18,2 трлн дол, або 30% світового ВВП порівняно з 27% у 1995р. Експортна частка комерційної знаннєвомісткої продукції зростає з 5% у 1995 р. до 8% у 2012 р., а високотехнологічної продукції — з 36% до 50% [1]).

Опанування країнами-лідерами інноваційної моделі розвитку, експорт ними інновацій, включаючи передання суб'єктам господарювання інших країн патентів, ліцензій, ноу-хау, різноманітних результатів наукових розробок і досліджень, технологічного устаткування, обумовило нарощення цими країнами колосального виробничого потенціалу, виробітку біля 60% глобального ВВП, а також контролю 75% міжнародної торгівлі та 80% інвестиційних та фінансових потоків. Саме ці

Таблиця 2. Коефіцієнт відкритості економіки (експортна квота) окремих країн, %

Країна	1970 р.	1980 р.	1990 р.	2000 р.	2008 р.	2013 р.
Австрія	17,7	22,7	25,8	46,4	58,9	40,0
Бельгія	45,3	54,8	61,5	84,6	91,9	
Великобританія	15,6	20,4	18,8	27,6	28,8	
Греція	6,5	12,9	9,9	24,9	23,5	
Данія	21,2	25,2	27,1	46,6	54,7	
Ірландія	28,8	43,6	52,7	98,1	-	
Іспанія	6,3	9,8	11,3	29,1	26,6	
Італія	12,3	17,2	15,5	13,2	23,5	
Канада	19,7	25,6	22,2	45,6	37,14	
Нідерланди	39,9	50,1	46,3	70,1	76,7	
Німеччина	18,6	23,8	27,2	33,37	47,16	50,6
Норвегія	22,0	32,2	29,3	46,5	48,2	
Польща	-	28,5	23,0	27,12	39,73	
Португалія	15,1	18,5	24,4	29,76	32,85	
США	4,2	8,3	7,1	11,23	12,84	
Україна	-	-	8,6	62,44	41,83	
Фінляндія	21,0	27,6	19,7	43,53	44,63	
Франція	12,7	17,5	18,1	28,56	26,46	
Швейцарія	24,4	29,1	28,1	46,48	51,3	
Швеція	20,4	24,7	25,0	46,57	53,26	
Японія	9,5	12,2	9,8	10,99	23,2	

Джерело: [6].

країни сьогодні мають реальний вплив на кількісно-якісні параметри глобальної економічної системи і визначають основні тренди світогосподарського розвитку (табл. 1).

Експансія ТНК призводить до концентрації високотехнологічного виробництва в провідних країнах (так, на початку XXI століття обсяг високотехнологічного експорту розвинутих країн світу, де проживає лише 15% світового населення, перевищував відповідний показник держав з низьким доходом (41% населення світу) у 146 разів [2, с. 170]), та поширення в слабо розвинутих країнах певних соціальних інститутів і норм, що мають ознаки вестернізації — менеджмент, нові форми організації і управління виробництвом, професійні стандарти, корпоративні кодекси поведінки, але головне, стиль та образ життя, що не відповідає економічній базі даного суспільства.

Тобто саме інформатизація суспільного виробництва суттєво вплинула на вектор модифікації відносин споживання. В результаті "часткової вестернізації" суспільного відтворення, а саме: лише фази споживання, країни, що розвиваються, виявляються не спроможними перетворитися на повноцінних учасників світового співтовариства, перетворюючись поступово на постачальників заощаджень, що здійснюватимуться суб'єктами інших національних економічних систем, підтвердженням чого є суттєвий перерозподіл доходів на користь саме останніх учасників міжнародних економічних відносин. Якщо в середині 80-х рр. XX ст. американські домогосподарства зберегли в середньому 7—9% свого наявного доходу, то вже в 2007 р. норма заощадження досягла найнижчого за історію спостережень рівня — 0,4%. Сукупний рівень заощаджень в економіці США (залежить від заощаджень домогосподарств, корпоративного сектору і державних заощаджень) знизився з 16,6% в період 1992—2000 рр. до 13,8% в період 2002—2007 р. [3, с. 77]. При цьому частка інвестицій в складі ВВП цієї країни достатньо стабільна (навколо 22%)

й не демонструє тяжіння до зниження протягом цього періоду. Економічною основою таких фінансових механізмів є домінування розвинутих країн у створенні чинників конкурентних переваг на глобальних ринках, в першу чергу, наявність відпрацьованих потужних важелів впливу на споживчу поведінку, що зберігають свою дієвість саме завдяки стандартизації й вестернізації споживання.

Інший прояв зміни характеру зв'язку "виробництво/споживання" — сервізація економіки. Сучасний виробник вже не продає просто товар, він пропонує сервісну продукцію — самостійний продукт, що об'єднує матеріальний об'єкт та послуги по його обслуговуванню, оскільки в умовах швидкої втрати технічної унікальності продукту, вирішальним фактором конкурентоспроможності стає сервісне супроводження — обсяги, терміни, якість післяпродажного обслуговування, тобто об'єктом цінності (корисності) виступає товар "з підкріпленням". Зростання спеціалізації, посилення взаємодії із зовнішніми партнерами на основі горизонтального поділу праці, підвищення гнучкості виробничих структур, сприяли підвищенню прибутковості сектору послуг, наприклад, в США на сервіс припадає до 10% валової виручки і 15—20% прибутку від реалізації споживчих товарів; ще вище цей показник на ринках технічних засобів [4, с. 47].

Рівень технологічного розвитку країни, є не просто показником її поточного місця та ролі в суспільному поділі праці, а передумовою її подальшого розвитку. Масове виробництво сучасної продукції реалізується на основі технологій, що розробляються в країнах "золотого мільярда": в глобальних умовах темпи зростання прямих інвестицій набагато перевищують темпи зростання світової торгівлі, що є найважливішим фактором в трансферті промислових технологій, створених транснаціональними компаніями.

З одного боку, інтенсивне впровадження нових технологій, скорочення зайнятості сприяє зростанню су-

**Таблиця 3. Динаміка ВВП  
на душу населення різних груп країн протягом 1000–2013 рр.,  
дол. США по ПКС 1990**

Країни та їх групи	1000 р.	1500 р.	1820 р.	1870 р.	1913 р.	1950 р.	1973 р.	2001 р.	2030 р.
Західна Європа	400	771	1204	1960	3458	4579	11416	19256	30503
США, Канада, Австралія, Нова Зеландія	400	400	1202	2419	5233	9268	16179	26943	43109
Японія	425	500	669	737	1387	1921	11434	20683	32774
<i>Західні країни</i>	<i>405</i>	<i>702</i>	<i>1109</i>	<i>1882</i>	<i>3672</i>	<i>5649</i>	<i>13082</i>	<i>22509</i>	<i>35932</i>
Азія (за виключенням Японії)	450	572	577	550	658	634	1226	3256	...
Латинська Америка	400	416	692	681	1481	2506	4504	5811	8949
Східна Європа та колишній СРСР	400	498	686	941	1558	2602	5731	5038	10920
Африка	425	414	420	500	637	894	1410	1489	1987
<i>Інші країни світу</i>	<i>441</i>	<i>538</i>	<i>578</i>	<i>606</i>	<i>860</i>	<i>1091</i>	<i>2072</i>	<i>3372</i>	<i>8304</i>
<i>Світ в цілому</i>	<i>436</i>	<i>566</i>	<i>667</i>	<i>875</i>	<i>1525</i>	<i>2111</i>	<i>4091</i>	<i>6049</i>	<i>11689</i>
Міжрегіональний розрив	1,1:1	1,9:1	2,9:1	4,8:1	8,2:1	14,6:1	13,2:1	18,1:1	...

Джерело: [7].

спільного вільного часу, відповідно, орієнтації значних верств населення на дозвілля як єдину форму невідчуженого буття, тобто індивід починає підпорядковуватися стандартам "суспільства масового споживання" та корпоративної культури.

І якщо під впливом глобалізації в західних суспільствах відбувається модифікація концепції "держави загального добробуту" у концепцію "держави загального труда" або "держави реальних можливостей" [5, с.284] (люди потребують підвищення рівня життя, в тому числі й більш досконалих систем охорони здоров'я та освіти, збереження природних ресурсів та навколишнього середовища, доступу до благ суспільного прогресу і т.ін.), то можна зауважити, що подібна установка на безперервне зростання стосується виключно високорозвинутих країн, а економічні та соціальні проблеми іншої частини світу розглядаються як передумова стійкої реалізації цієї концепції, що сприяє формуванню та розвитку лише групи держав загального добробуту за рахунок світової периферії. Посилюється тенденція до зростання нерівності всередині країн та між ними, зростання рівня злиденності, причому не лише в бідних країнах: якщо порівняти різницю в доходах між країнами на основі середніх доходів на душу населення, то помітно, що, наприклад, в Китаї більша частина населення не виграє від зростання ВВП, а іноді, навпаки, втрачає з точки зору добробуту. При цьому за обмеженості ресурсів в більшості країн світу, за наявності потужного демонстраційного ефекту зростаючих та задоволених потреб розвинутого Заходу, формується модель держави елітарного добробуту, основною функцією якої є вирішення проблем забезпечення надвисоких соціальних стандартів для населення країн-лідерів.

Складність розв'язання подібних проблем полягає у суперечності між класичними державними інтересами (які побудовані передусім на ієрархічності відносин) та "новими глобальними інтересами" (свобода та необмеженість в усіх сферах суспільного життя), необхідністю регулювання міжнародних законів, налагодження та підтримки функціональних можли-

востей національних та транснаціональних комунікативних мереж та неспроможністю держави швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища та внутрішніх потреб.

Глобалізація, через широке використання нових інформаційних технологій, корпоративні стратегії управління, більш прогресивні методи інформаційного забезпечення внутрішньої діяльності компаній, міграційні потоки робочої сили, дозволяє вийти країнам-лідерам на якісно новий рівень виробництва та споживання. При цьому зростаюча інтеграція світової економіки (табл. 2), призводить до інтенсифікації бідності та нерівності всередині та між країнами; набуття економічної влади новими національними та міжнародними силами не супроводжується відповідними зрушеннями в їх соціальній відповідальності перед людьми на глобальному рівні.

Баланс економічних та людських цінностей як один з принципів управління світовим господарством стає все більш необхідним з розширенням процесу глобалізації. В цьому зацікавлені і слаборозвинуті країни, і "лідери" глобального руху, оскільки якість життя "золотої мільярду" все більше залежить від того, що відбувається на периферії світової економіки.

Таким чином, розрив між країнами зростає, а явних тенденцій до усунення дуалізму центра-периферії не має (табл. 3).

Транснаціоналізація як вища форма інтернаціоналізації національних економік, що реалізується через зовнішньоекономічні зв'язки держави і проявляється у взаємодії з іншими суб'єктами світового господарства, стала ще одним фактором трансформації відносин "виробництво/споживання". Транснаціоналізація є матеріальною основою світового ринку, міжнародної торгівлі, руху факторів виробництва, економічного співробітництва, причому проявляється на всіх фазах суспільного відтворення. Поступово, від виробництва, через розподіл, обмін, і, закінчуючи споживанням, продукт втрачає національні характеристики, набуваючи "транснаціональності", та "універсальності". Та-



кий продукт призначений задовольняти потреби споживачів з різних країн, різних культур, різних рівнів доходів.

Ключовою суперечністю транснаціоналізації є асиметрична участь країн у міжнародному поділі праці, що пояснюється не лише відмінностями у природно-кліматичних та історичних умовах, але й різним рівнем розвитку продуктивних сил, соціально-економічного, політичного та інституціонального розвитку.

Початковий етап транснаціоналізації, який умовно можна назвати "обмінним" (оскільки обмежувався, в основному, сферою обміну між національними економіками), поступово перейшов до виробничої стадії транснаціоналізації, яка передбачала міжнародну виробничу кооперацію та безпосередню взаємодію між окремими ланцюгами інтернаціонального виробництва суспільного продукту. Сьогодні ми можемо констатувати етап транснаціонального розподілу і споживання як результату відносно однакового рівня витрат виробництва в межах глобального відтворювального процесу, посилення стандартизації та диверсифікації виробництва з прискореним, незупинним оновленням асортименту продукції, формування транснаціональними корпораціями глобального попиту і пропозиції і т.ін.

Ще один важливий чинник оновлення змісту та характеру взаємозв'язку виробництва та споживання — екологічна складова соціально-економічного розвитку. Парадокс екологічної загрози в тому, що вона є результатом діяльності розвинутих країн, їх бурхливої індустріалізації, в результаті якої суспільства цих країн отримували блага від нарощування виробництва, перекладаючи витрати (у вигляді знищеної флори та фауни) на слабозвинуті країни. І прагнення країн-аутсайдерів посісти гідне місце у міжнародному поділі праці пов'язане з новим витком індустріалізації, і, відповідно, новими екологічними загрозами.

## ВИСНОВКИ

Отже, нові явища, процеси, тенденції, відмирання окремих рис минулого, не заперечують існування, хоча і в модифікованій формі, основ ринкової економіки: власності, конкуренції, ринку, приватних та суспільних інтересів, держави. Проте модифікація відносин "виробництво/споживання" в тому напрямку, в якому вона відбувається сьогодні, загрожує певними соціально-економічними наслідками.

З точки зору слабозвинутих країн, по-перше, підвищується їх заборгованість ТНК та міжнародним інститутам; по-друге, часткова "вестернізація" призводить до розриву зв'язку між рівнем споживання та суспільною продуктивністю, між вимогами до споживання та реальними виробничими можливостями, що призводить не лише до вичерпаності ресурсів (як основи для задоволення зростаючих потреб), але й соціальними вибухами. Для країн-лідерів глобального руху також є певні загрози: схильність до замикання "в своєму колі", зниження конкурентоспроможності продукції країн "золотого мільярду" в резуль-

таті створення її аналогів в країнах з дешевою робочою силою, а перенос виробництв в країни, що розвиваються, де безпосередньо добувається сировина та нижчі витрати на робочу силу, загострює проблему зайнятості.

Таким чином, пошук адекватної сучасному етапу соціально-економічного розвитку, моделі взаємодії виробництва та споживання (безумовно, з врахуванням важливості фаз розподілу та обміну), є перспективним напрямком наукових досліджень.

## Література:

1. Національна наукова рада США [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nsf.gov/statistics/seind12/>
2. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: монография / Под науч. ред. профессором Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. — К.: КНЭУ, 2013
3. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність: монографія / А.С. Філіпенко. — К.: Знання, 2007.
4. Демидова Л.С. Сфера услуг России: трудный путь модернизации // МЭиМО. — № 2. — 2008. — С.38—50.
5. Пигу А.С. Экономическая теория благосостояния. — М.: Прогресс, 1985.
6. Statistical Year book [Electronic resource]. — <http://unstats.un.org>
7. Maddison A. Growth and interaction in the world economy: the roots of modernity / A. Maddison // The AEI Press. Publisher for the American Enterprise Institute Washington, D.C. — 2005.

## References:

1. The National Research Council of the US (2015), available at: <http://www.nsf.gov/statistics/seind12/> (Accessed 15 May 2015).
2. Lukyanenko, D. Poruchnik, A. and Kolesov, V. (2013), Global'noe jekonomicheskoe razvitie: tendencii, asimetrii, regulirovanie [Global economic development: trends, asymmetry regulation], KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Filippenko, A.S. (2007), Hlobal'ni formy ekonomichnoho rozvytku: istoriia i suchasnist' [Global forms of economic development: history and modernity], Znannya, Kyiv, Ukraine.
4. Demidova, L.S. (2008), "Services Russia: a difficult path of modernization", World Economy and International Relations, vol. 2, pp. 38—50.
5. Pigou, A.S. (1985), Jekonomicheskaja teorija blagosostojanija [Economic theory of welfare], Progress, Moscow, Russia.
6. United Nations Statistics Division (2015), "Statistical Year book", available at: <http://unstats.un.org> (Accessed 15 May 2015).
7. Maddison, A. (2005), "Growth and interaction in the world economy: the roots of modernity", The AEI Press. Publisher for the American Enterprise Institute Washington, D.C.

*Стаття надійшла до редакції 27.05.2015 р.*